

• ANALİZ

Hukuki, Psikososyal ve Toplumsal Boyutlarıyla Boşanma ve Velayet Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Sümeyye Özdemir

HUKUKİ, PSİKOSOSYAL VE TOPLUMSAL BOYUTLARIYLA BOŞANMA VE VELAYET SÜRECİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

SÜMEYYE ÖZDEMİR

COPYRIGHT © 2025

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

ISBN: 978-625-5703-04-0

Editörya: Ebrar Üzümcü, Berrin Çalışkan, Mustafa Said İşeri
Mizanpaj: Erkan Söğüt

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
34050 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstrasse 1, 10117 Berlin GERMANY
berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM
Tel: +32 2 313 39 41

İÇİNDEKİLER

ÖZET | 7

GİRİŞ | 8

TÜRKİYE'DE VELAYET SİSTEMİ VE HUKUKİ UYGULAMALAR | 9

BOŞANMA VE VELAYET SÜRECİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ | 13

Psikososyal Etkiler | 14

Yargı Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri | 15

DESTEK MEKANİZMALARI VE MÜDAHALE YOLLARI | 16

SONUÇ VE ÖNERİLER | 17

Bu analizde Türkiye’de son yıllarda artış gösteren boşanma olgusu ve bu olgunun çocuklar üzerindeki etkileri hukuki, psikososyal ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmaktadır.

ÖZET

Bu analizde Türkiye’de son yıllarda artış gösteren boşanma olgusu ve bu olgunun çocuklar üzerindeki etkileri hukuki, psikososyal ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Adalet Bakanlığı verilerinden hareketle boşanma oranlarının artışı, velayetin çoğunlukla anneye verilmesi ve çekişmeli davaların çocuk üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bu çalışmada “çocuğun üstün yararı” ilkesinin yasal dayanakları aktarılırken uygulamada uzman desteği, sosyal inceleme raporlarının kapsamı ve dava sürelerinin uzunluğu gibi sorunlara da dikkat çekilmektedir. Ayrıca uluslararası örneklerden hareketle ortak velayet, dava kayyumu atanması ve aile ara buluculuğu gibi uygulamaların Türkiye sistemindeki yeri incelenmektedir.

Çalışmada aynı zamanda boşanma ve velayet sürecinin çocukların psikososyal gelişimi üzerindeki etkilerine de değinilmektedir. Bu kapsamda ebeveyn yabancılaşması, uzun yargı süreçlerinin meydana getirdiği belirsizlik, gelişimsel dönemlere göre farklılaşan tepkiler ve destek mekanizmalarının yetersizliği tartışmaya açılırken Aile Rehberi Sistemi gibi yeni sosyal politika araçlarının süreçte kullanılmasının potansiyel katkılarına da yer verilmektedir. Analiz çocuğun üstün yararı ilkesinin yalnızca teorik bir kavram olarak değil hukuki, psikososyal ve kurumsal boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiği temel argümanını savunmaktadır.

GİRİŞ

Boşanma son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye’de öne çıkan toplumsal ve hukuki olgulardan biri haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayımlanan demografik veriler dünya genelinde birçok ülkede boşanma sayılarında artış eğilimi olduğunu göstermektedir. Türkiye’nin durumu incelendiğinde ise boşanma oranlarının uluslararası karşılaştırmalarda nispeten yüksek seviyelerde yer aldığı ve birçok ülkeye kıyasla üst sıralarda bulunduğu görülmektedir.¹ Bu durum evlilik kurumunun dönüşümüne işaret etmekle birlikte aile yapısında sosyal, duygusal ve ekonomik düzeylerde çok katmanlı bir dönüşümü de beraberinde getirmektedir. Bu dönüşümün en görünür olduğu meselelerden biri şüphesiz ebeveynlik rollerinde ve çocukların gelişim ve yaşantılarında göze çarpmaktadır. Çocuklar açısından ebeveynlerin ayrılığı yalnızca fiziksel bir ortam değişikliği değil aynı zamanda birçok farklı psikososyal alanda yeniden bir yapılanma ve adaptasyon ihtiyacı doğurmaktadır.

Boşanma sonrasında gündeme gelen velayet düzenlemeleri, çocuğun yaşam koşullarını doğrudan etkileyen ve uzun vadeli önemli sonuçları olabilen hukuki

1. “Divorce Rates by Country 2025”, World Population Review, (2025), <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/divorce-rates-by-country#causes-for-divorce>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025); “Demographic and Social Statistics”, UN Statistics Division, <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/products/dyb/documents/dyb2023/table25.pdf>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).

kararlardır. Bu kararlar alınırken 1989 tarihli BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesi uyarınca çocuğun üstün yararı ilkesi benimsenmektedir. Ancak bu ilkenin uygulamada nasıl bir karşılık bulduğu, karar süreçlerine ne ölçüde yansıtıldığı ve çocukların gerçek ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığı halen tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Velayet kararlarının salt hukuki normlarla değil çocuğun gelişim dönemlerinin gerektirdiği sosyal, duygusal ve bilişsel ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak alınması gerekmektedir.

Bu analizde boşanma ve velayet süreçlerinin son yıllardaki durumu TÜİK ve Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan verilere göre tartışılmaktadır. Literatürdeki güncel çalışmalar çerçevesinde Türkiye'deki yasal düzenlemeler ve uygulamadaki eğilimler incelenerek çocuğun üstün yararı ilkesinin pratikteki yansımaları değerlendirilmektedir. Aynı zamanda boşanma sürecinde ortaya çıkabilen ebeveyn yabancılaştırması, uzun süren davaların çocuk üzerindeki etkisi ve mevcut destek sistemleri de ele alınmaktadır.

TÜRKİYE'DE VELAYET SİSTEMİ VE HUKUKİ UYGULAMALAR

TÜİK verilerine göre 2024'te 187 bin 343 boşanma davasında 120 bin 392 kişiye 186 bin 536 çocuğun velayeti verilmiştir. Boşanma sonrasında velayetin anneye verilme oranı yüzde 74,4 iken babaya verilme oranının yüzde 25,6 olduğu görülmektedir.² Benzer şekilde Adalet Bakanlığı tarafından Adalet İstatistikleri 2024 verilerine göre tüm hukuki davalar içerisinde boşanma davalarının sayısı veraset davalarından sonra ikinci sırada gelmektedir. Sadece 2024'te 468 bin 394 boşanma davası dosyası işleme alınmıştır. Bununla birlikte 42 bin 757 velayet dosyası işleme alınırken 26 bin 410 davanın karara bağlandığı görülmüştür.³

Tablo 1'de 2010-2024 arasında boşanma ve velayete verilen çocuk sayıları yer almaktadır. Tabloda da görülebildiği üzere velayete verilen çocuk sayısı 2010'dan bu yana iki kat artmıştır. Bunun aynı yıllar içinde boşanmalardaki artışla bağlantılı olduğu da görülmektedir.

Velayet ergin olmayan çocukların (18 yaşından küçüklerin) ve bazı durumlarda hukuken kısıtlı ergin çocukların bakım, korunma ve eğitim gibi konularda sağlıklı gelişimlerinin sağlanmasına yönelik anne ve babaya tanınmış hak ve ödevleri ifade etmektedir. Velayet; çocuğun kişiliği, mal varlığı ve temsiline ilişkin konuları kapsayan çift yönlü bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle velayet sadece ebeveynlere bazı haklar tanımakla kalmaz aynı zamanda onlara çeşitli görevler de yüklemektedir. Ebeveynlerin bu sorumluluklarını yerine getirip getirmediği ise

2. "Evlence ve Boşanma İstatistikleri 2024", TÜİK, 24 Şubat 2025, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlence-ve-Boşanma-İstatistikleri-2024-54194>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).

3. "Adalet İstatistikleri 2024", T.C. Adalet Bakanlığı, (Mart 2025), https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/7042025092455Adalet_İstatistikleri_2024%20Türkçe_İngilizce.pdf, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).

TABLO 1. VELAYETE VERİLEN ÇOCUK SAYILARI İLE ANNENİN VE BABANIN VELAYETİNE VERİLEN ÇOCUK ORANLARI (2010-2024)

YIL	BOŞANMA SAYISI	VELAYETE VERİLEN ÇOCUK SAYISI	ANNENİN VELAYETİNE VERİLEN ÇOCUK ORANI (YÜZDE)	BABANIN VELAYETİNE VERİLEN ÇOCUK ORANI (YÜZDE)
2010	118.568	96.366	74,3	25,7
2011	120.117	99.865	74,1	25,9
2012	123.325	100.624	74,2	25,8
2013	125.305	102.120	73,8	26,2
2014	130.913	107.337	74,4	25,6
2015	131.830	109.978	74,9	25,1
2016	126.164	106.460	75,2	24,8
2017	128.411	108.297	74,8	25,2
2018	143.573	125.768	75,7	24,3
2019	156.587	140.858	76,0	24,0
2020	136.570	125.948	75,8	24,2
2021	175.779	167.188	76,1	23,9
2022	182.437	181.698	75,7	24,3
2023	173.342	172.361	74,9	25,1
2024	187.343	186.536	74,5	25,6

Kaynak: “Evlence ve Boşanma İstatistikleri 2024”.

kanunlarca denetim altındadır. Hukuki olarak velayetin yalnızca bir ebeveyne ya da üçüncü kişiye verilmesi gerektiği durumlarda karar çocuğun üstün yararı ilkesi göz önünde bulundurularak verilmektedir.⁴

“Çocuğun üstün yararı” kavramı uygulamada farklı şekillerde yorumlanabilmekte ve oldukça geniş bir alanda değerlendirilmektedir. Zira her çocuk ve her olay kendi içinde özgün olup aile yapısı, çevresel koşullar ve zamanla değişen durumlar bu farklılığı pekiştirmektedir. Bu nedenle kavramın net ve sabit bir tanımını yapmak mümkün değildir.

Çocuğun üstün yararı ilkesi, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 3. maddesi uyarınca tüm kamusal ve özel alanlarda hukuki makamlarda çocuğa yönelik alınan bütün kararlarda öncelikli temel ilke olarak belirlenmiş, böylece alınan her kararda çocuğun iyi oluş halinin gözetilmesi esas alınmıştır.⁵ Bu ilke Türk Medeni Kanunu’nda (TMK) da çeşitli düzenlemelerle yasal bir çerçeveye kavuşturulmuştur. Çocuğun velayet süreciyle ilgili TMK’nin 335. maddesi çocuğun menfaatinin ön planda tutulması gerekliliğini açıkça beyan etmektedir. 339. maddede ise ebeveynlerin bu menfaati sürdüreceği sorumluluklarını yerine getirmesinin şart olduğu

4. Duygu Duran, “Çocuğun Üstün Yararı İlkesi Kapsamında Türk Medeni Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu Hükümlerinin Uygulamaya Yansımaları”, *TBB Dergisi*, Sayı: 177, (2025), s. 127-144.

5. “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, UNICEF, <https://www.unicef.org/turkiye/cocuk-haklarına-dair-sözleşme>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).

ifade edilmektedir.⁶ TMK'ye ek olarak Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) çocuğun üstün yararı ilkesinin her durumda öncelikli olacağını ve kamusal alanda bu ilkenin sağlanmasına yönelik devlete ait yükümlülükleri vurgulamaktadır.⁷

Velayete ilişkin hususlar TMK'nin 335. maddesi ve akabindeki maddelerce düzenlenmiştir. Evlilik birliği devam ettiği müddetçe anne ve baba velayet sürecini birlikte yürütmektedir. Çocuğun zihinsel ya da bedensel özel ihtiyaçları olması durumunda ya da çocuğun terk edilmesi söz konusu olduğunda TMK'nin 347. maddesinin 1. fıkrasına göre çocuk ebeveynlerinden alınarak kuruma ya da aile yanına yerleştirilebilmektedir.⁸

Boşanma ve birlikte yaşama ara verilmesi durumlarında velayetin hangi ebeveynine verileceği çocuğun üstün yararı gözetilerek mahkemelerce karara bağlanmaktadır. Ancak bu karar ömür boyu sürecek kesin bir hüküm değildir. Çocuğun ihtiyaçları ve iyi oluş şartları gözetilerek yeniden değerlendirilmesi mümkündür.⁹ Avrupa ülkelerinde evliliğin son bulduğu davalarda Çocuk Hakları Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne dayanarak çocuğun sorumluluğunun ebeveynler tarafından ortak bir şekilde taşınmaya devam edildiği "ortak velayet" uygulaması sürdürülmektedir.

Türkiye'de ise genel eğilimin tek taraflı velayet olarak sürmekte olduğu, ortak velayet uygulamasının kanunlarca açık bir şekilde düzenlenmediği görülmektedir. Çekişmeli davalarda ortak velayete müsaade edilmediği görülürken Türkiye'nin de bir parçası olduğu ve TBMM'de de onaylanan uluslararası sözleşmelerle uzlaşan ve anlaşmalı boşanmalarda ortak velayete engel bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir.¹⁰

Bu konuda uluslararası uygulamalarda çeşitlilik olduğu görülmektedir. Örneğin Almanya'da velayet davalarında çocukların üstün yararını korumak amacıyla mahkeme tarafından genellikle avukat olan, resen bir dava kayyumu atanmaktadır. Ayrıca Gençlik Dairesinden pedagoglar da sürece dahil olarak ebeveynler ve çocuklarla gerçekleştirdikleri görüşmelere dayanarak mahkemeye rapor sunma, duruşmalara katılma ve karar sürecinde görüş bildirme hakkına sahiptirler.¹¹ Böylece velayet konusunda sorumluluk sadece hakime değil uzmanlarla paylaşılan ortak bir sürece dönüşmektedir.

6. "Türk Medeni Kanunu", *Resmî Gazete*, 22 Kasım 2001, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).

7. "Çocuk Koruma Kanunu", *Resmî Gazete*, 3 Temmuz 2005, <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>, (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2025).

8. "Türk Medeni Kanunu".

9. Duran, "Çocuğun Üstün Yararı İlkesi Kapsamında Türk Medeni Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu Hükümlerinin Uygulamaya Yansımaları", s. 127-144.

10. Duran, "Çocuğun Üstün Yararı İlkesi Kapsamında Türk Medeni Kanunu ve Çocuk Koruma Kanunu Hükümlerinin Uygulamaya Yansımaları", s. 127-144; Erkut Erdoğan ve Tugay Kırşçirli, "Pandemi Sürecinde ve Öncesinde Velayet Suistimali, Çocuk İcrası ve Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu", *TİHEK*, Cilt: 4, Sayı: 7, (2021), s. 257-271.

11. Erdoğan ve Kırşçirli, "Pandemi Sürecinde ve Öncesinde Velayet Suistimali, Çocuk İcrası ve Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu", s. 257-271.

İsviçre’de ise 2000’e kadar tek başına velayet esas uygulama iken ortak velayet uygulamasının istisna olduğu görülmüştür. Ancak Avrupa’daki eğilimlere paralel olarak 2014’te yapılan yeni düzenlemeyle ortak velayet kural haline getirilmiştir. Yine de çocuğun üstün yararı gerektiriyorsa hakim tek başına velayete karar verebilmektedir.¹² Fransız hukukunda velayet, çocuğun hangi ebeveynle yaşayacağına ilişkin tercihten bağımsız, onunla ilgili temel kararları alma hakkı olarak tanımlanır. Eğitim ve sağlık gibi konular bu kapsamda olup genellikle sorumluluk her iki ebeveynle birlikte verilmektedir. Ancak ailevi yükümlülüklerin ağır ihlali, özellikle aile içi şiddet gibi durumlarda velayet hakkı kaybedilebilmektedir. Anlaşmazlık durumunda ise aile hakiminin devreye girdiği bir sistem yürürlüktedir.¹³

Boşanma ve velayet süreçleri yalnızca ebeveynler arasındaki hukuki bir ayrılığı değil aynı zamanda çocukların yaşam koşullarını, duygusal güvenliklerini ve gelişimsel ihtiyaçlarını doğrudan etkileyen önemli bir dönüşümü beraberinde getirmektedir.

Türkiye’de velayet davaları uygulamalarında pedagoğ veya sosyal hizmet uzmanlarından rapor alınsa da bu uzmanlar duruşmalara katılamamaktadır. Ayrıca çocuklara bağımsız bir dava kayyumu atanması gibi bir uygulama da bulunmamaktadır. Bu durum hakimlere daha ciddi sorumluluklar yüklemekte ve iş yavaşlığı nedeniyle genellikle benzer kararlar verilmesine yol açmaktadır. Çocukların bireysel farklılıkları ve ebeveynlerin ihtiyaçlarının çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda bu durumun bir dezavantaj olduğu söylenebilir. Uluslararası hukukta ve Türkiye’de ortak velayete yönelik bazı eleştirilerin olduğu da dikkat çekmektedir. Bu eleştirilerin başında boşanma sürecinde uzlaşmayan ebeveynlerin, çocukla ilgili konularda nasıl birlikte karar alacakları sorusu gelmektedir. Ancak TMK bu tür durumlarda hakimin müdahalesine imkan tanımakta ve bu hüküm ortak velayet için de kıyasen uygulanarak sorunlar aşılabilmektedir.

Velayet süreçlerine ilişkin diğer iki önemli uygulama ise velayetin değiştirilmesi ve velayetin kaldırılmasıdır. “Velayet değişikliği” kavramı velayet haklarında ebeveyn değişikliğine gidilmesini ifade etmektedir.¹⁴ “Velayetin kaldırılması” ise velayet hakkının kişinin elinden alınması olup ağır olgularda en son çare olarak uygulanmaktadır. TMK’nin 348. maddesinde “Ana babanın deneyimsizliği, hastalığı, başka bir yerde bulunması veya benzeri sebeplerden biriyle velayet görevini gereği gibi yerine getirememesi; ana ve babanın çocuğa yeterli ilgiyi göstermemesi veya ona karşı yükümlülüklerini ağır biçimde saksaklaması” hususları velayetin

¹² Erdoğan ve Kırşehirli, “Pandemi Sürecinde ve Öncesinde Velayet Suistimali, Çocuk İcrası ve Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu”, s. 257-271.

¹³ Erdoğan ve Kırşehirli, “Pandemi Sürecinde ve Öncesinde Velayet Suistimali, Çocuk İcrası ve Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu”, s. 257-271.

¹⁴ Caner Taşatan, “Velayetin Değiştirilmesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, (2022), s. 387-406.

kaldırılması için ön koşul olarak sayılmıştır.¹⁵ Yargıtay kararınca bu koşullar söz konusu olmadan velayetin kaldırılması kararı alınamamaktadır.

TMK ve ÇKK'deki velayete ilişkin maddeler velayet hakkı bulunmayan ebeveynin çocukla görüşmesinin engellenemeyeceğini öngörmektedir. Bu hakkı engelleyenler hakkında ise şikayet üzerine hapis cezası uygulanmaya devam etmektedir. İlişki kurulmasına engel olan ebeveynlerin velayet haklarında değişiklik yapılabilir. Ancak velayet hakkı olmayan ebeveynle sürdürülen kişisel ilişki çocuğun iyi oluş halini bozuyor ve tehlikeye atıyorsa kurulan ilişki hakim tarafından engellenebilmektedir. Bununla birlikte velayetin değiştirilmesine ilişkin kararlarda 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un madde 5/1 hükmünde belirtildiği üzere hakim çocuğun üstün yararını gözetmek üzere bilirkişilerden "sosyal inceleme raporu" (SİR) talep edebilmektedir.¹⁶ Ancak mevzuat incelendiğinde bu raporların bağlayıcı hükmünün olmadığı, hakim aksine yönde karar almasında hukuken bir engel bulunmadığı görülmektedir.

BOŞANMA VE VELAYET SÜRECİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Boşanma aile sisteminde önemli değişimlere neden olan ve yalnızca eşler arasındaki hukuki birlikteliğin sona ermesiyle sınırlandırılmayacak çok boyutlu bir süreçtir. Çocuklar açısından bu süreç fiziki yaşam alanlarının ve gündelik rutinlerinin değişmesinin de ötesinde aidiyet duygusu, güven ilişkisi ve bağlanma dinamikleri gibi birçok sosyal ve duygusal dinamiklerin dönüşümünü de beraberinde getirmektedir. Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki etkileri; ebeveynler arasında boşanma öncesi ve sonrası süreçteki iletişim biçimleri, alınan velayet kararlarının niteliği ve çocukların gelişimsel dönemleri/özellikleri ile yakından ilişkilidir. Bunun yanında yargı sürecinin işleyiş şekli de çocukların bu süreçten nasıl etkileneceğini belirleyen önemli etkenlerden biridir. Velayet savaşına yol açan çekişmeli boşanmalarda dava süresinin uzun olması, kararların kısa aralıklarla öngörülemeyecek şekilde değişmesi; çocukların belirsizlik içeren ortamlara ve ebeveyn çatışmalarına uzun süreler maruz kalmalarına ve duygusal olarak yorulmalarına yol açabilmektedir.

Dolayısıyla boşanma ve yargı sürecinin çocuklar üzerindeki psikolojik, sosyal ve duygusal etkilerini değerlendirmek bu gelişimsel farklılıklar göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Bu yaklaşım çocuğun üstün yararını gözetilen bütüncül ve gerçekçi bir değerlendirme için temel teşkil etmektedir. Bu sebepten sürecin çocuklar üzerindeki etkilerini detaylandırmak uygun müdahale yolları ve

15. "Türk Medeni Kanunu".

16. Taşatan, "Velayetin Değiştirilmesi", s. 387-406.

politikalar üretmek açısından oldukça önemlidir. Bu başlıkta süreçte çocukların karşılaşması muhtemel deneyimlerden bahsedilmektedir.

PSİKOSOSYAL ETKİLER

Ayrılık ve boşanma sürecinin çocukların gözünden nasıl görüldüğünü ve etkilerini anlamak için çocukların gelişimsel dönem ve ihtiyaçlarını iyi anlamak önemlidir. Zira çocukların yaşları, kişilik özellikleri ve mizaçları, geçmiş deneyimleri boşanma ve ayrılık süreçlerini nasıl yorumladıkları üzerine oldukça etkilidir. Ancak boşanma söz konusu olduğunda tüm yaş gruplarında sık gözlemlenen ortak tepkilerden de bahsetmek mümkündür.

Boşanma ve ayrılık sürecinde tüm çocukların en yoğun deneymediği duygular kaygı ve korku duygularıdır.

Öncelikle boşanma ve ayrılık sürecinde tüm çocukların en yoğun deneymediği duygular kaygı ve korku duygularıdır. Kaygı ya da korku nesnesi yaş grubuna göre değişse de önceki dönemlere kıyasla bu duyguların yoğunluğunda artış, korkmadıkları bir durumdan korkmaya ya da kaygılanmaya başlamak sık karşılaşılan olgulardan biridir.¹⁷ Özellikle boşanma sürecinin sistemli yürütülemediği, ebeveynlerden birinin ani bir şekilde evden ayrılması durumunda çocuğu görme sıklığının azalması ve buna ilişkin ru-

tinlerin sağlanamaması evden ayrılan ebeveyniyle ilişkiyi sekteye uğratabilmekte ve çocuklarda terk edilme korkusunu tetiklemektedir. Yapılan çalışmalar evden ayrılan ebeveynlerini düzenli gören çocukların terk edilme korkularının diğerlerine kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir.¹⁸

Ebeveynlere öfke ve yabancılaşma ise boşanma sürecinin çocuklar açısından bir başka boyutudur. Yapılan çalışmalar ebeveynlerinin ayrılıklarına şahit olan çocuklarda agresyon (saldırganlık) içerikli davranışlarda artış olabileceğini göstermektedir. Buna ek olarak bazı araştırmalara göre çocuklar çoğunlukla anneyi haklı bulurken babaya karşı ise öfke ve suçlayıcı tutum sergilemektedir. Bu durumun en uç sonuçlarından biri ebeveyn yabancılaşma sendromudur.¹⁹ Özellikle çatışmalı ve uzun boşanma süreçlerinde çocuğun devamlı olarak beraber yaşadığı ebeveynin tarafını tutması ve diğer ebeveyni reddetmesi literatürde “ebeveyn yabancılaşma sendromu” olarak yerini almıştır.

Türkiye’de yapılan adli psikolojik çalışmalar da benzer sonuçlar sunmaktadır. Güncel çalışmalara göre boşanma sonrasında çocukların yalnızca yüzde 34’ünün her iki ebeveyniyle görüşmeyi sürdürebildikleri, yüzde 15,5’inin ise ayrı yaşadıkları diğer ebeveyne yabancılaşma sendromu geliştirdiği gözlemlen-

17. Damla Til Ögüt, *Boşanma ve Ebeveynlik*, (Varlık Yayınları, İstanbul: 2021), s. 24-50.

18. Til Ögüt, *Boşanma ve Ebeveynlik*, s. 67-82.

19. Fuat Torun, *Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu*, (Psikonet Yayınları, İstanbul: 2023), s. 27-34.

miştir.²⁰ Bu durumun özellikle büyük yaş ve ergen çocuklarda daha belirgin olduğu görülmüştür.²¹

Öz güvenin azalması, kendini suçlama, akademik başarıda düşüş, gelişimsel olarak gerileme, bedensel şikayetlerde artış ve tepkisizlik ya da gecikmeli tepkiler de boşanma sürecinde her yaş grubu çocukta görülebilecek diğer önemli bulgulardır. Ancak gelişimsel düzeylere göre sınıflandırıldığında bazı öne çıkan problemleri gözlemlemek de mümkündür. Bebeklik dönemi, çocuğun hayat boyu sürecek bağlanma figürlerini inşa etmesi açısından önemlidir. Boşanma, diğer ebeveynin evden ayrılmasıyla bebeklik döneminde gerçekleştiğinde bağlanma temelli meselelerin öncüsü olabilmektedir. Bununla birlikte okul öncesi dönemde çocukların somut değerlendirme becerileri henüz tam olarak gelişmediğinden, ebeveynlerinin ayrılığında kendilerini sorumlu görerek anksiyete, depresyon veya davranış problemleri geliştirme olasılıkları diğer yaş gruplarına kıyasla daha yüksektir. Benzer biçimde ilkokul çağındaki çocuklarda da duygusal güçlükler, öfke patlamaları ve akademik başarıda gerilemeler görülebilir. Ergenlikte ise bu belirtilere ek olarak ilişkilere karşı güvensizlik artabilir ve riskli davranışlara yönelme eğilimi gözlenebilir.²² Dolayısıyla gelişimsel farklılıklara rağmen tüm yaş gruplarındaki çocukların boşanma sürecinde olumsuz deneyimler yaşamaları oldukça olasıdır.

YARGI SÜRECİNİN ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yargı süreci ebeveynlerin ve çocukların haklarının hukuken korunmasını amaçlayan kaçınılmaz bir süreçtir. Ancak çocukların yaşam düzeninde önemli değişiklikleri belirleyen kararları içerdiğinden hem belirsizlik hem de çatışma ortamı oluşturma potansiyeline sahip olması nedeniyle oldukça dikkatli yürütülmesi gereken bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öncelikle yargı sürecinin uzunluğu çocuklar için oldukça önemli bir değişkendir. Adalet İstatistikleri 2024 verilerine göre boşanma davası dosyaları ortalama 156 günde görülmekte ve ortalama 157 günde elden çıkarılmaktadır.²³ Bu durum çiftler ve çocuklar için en az 1 yıl boşanma gündeminin ve belirsizliğin sürdüğü anlamına gelmektedir. Çocuğun geleceğine ilişkin önemli konuların belirsizliğinin bu denli uzun bir süre alması, çocuklarda kronik kaygı, huzursuzluk ve duygusal zorlanmalar meydana getirebilmektedir. Duruşmalara doğrudan katılmasalar dahi çocuğun ebeveynleri arasındaki gerginlik, suçlamalar ve manipülatif söylemlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bazı durumlarda çocuğun bir

20. Ferda Karadağ ve Dilşad Foto Özdemir, "Çekişmeli Boşanma/Velayet Süreçlerinde Aile Mahkemelerinden Üniversite Hastanesine Gönderilen Olguların Değerlendirilmesi", *Klinik Psikiyatri Dergisi*, Sayı: 24, (2021), s. 99-108.

21. Torun, *Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu*, s. 15-19.

22. Özlem Çakmak Tolun, "Boşanma ve Etkileri: Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 50, (2023), s. 321-338.

23. "Adalet İstatistikleri 2024".

ebeveyne karşı taraf olmaya zorlanması, güven ilişkisini zedelemekte ve aidiyet problemlerine yol açmaktadır.

Yargı sürecinde yer alan sosyal inceleme ve raporlama uygulamaları da çocuklar açısından önem arz etmektedir.²⁴ Bilirkişi olarak atanan sosyal hizmet uzmanı (sosyal çalışmacı) ya da psikologlar ile gerçekleştirilen görüşmeler sistemli bir şekilde yapılandırılmadığında çocuklarda sorgulanma hissi ve suçluluk duygularına neden olabilmektedir. SİR'in uygulanmasında dezavantaj oluşturabilecek bir diğer nokta ise tek seferlik gözleme dayanması ve kimi zaman davanın açıldığı tarihten uzun süre sonra düzenlenmesidir. Böyle bir durumda SİR, çocuğun güncel durumunu tam olarak yansıtamama riskini doğurabilmektedir. Bu durum özellikle hızlı değişim gösteren gelişimsel dönemlerde kararın çocuğun üstün yararını tam olarak gözetememesine neden olabilmektedir.

Bunlara ek olarak uzun süren ve çekişmeli yargı süreçlerinde ebeveyn yabancılaşması riski artabilmektedir. Yapılan çalışmalar çekişmeli boşanmalarda ebeveynlerin belirli stratejiler kullanarak bu durumun oluşma ihtimalini arttırdıklarını göstermektedir.²⁵ Eşlerin diğerine kötü söz söylemesi, çocukla iletişimi engellemesi, çocuğu sevgiden yoksun bırakma, hedefteki ebeveynin artık onu sevmediğini söylemesi ya da çocuğun diğer ebeveyni reddetmesi konusunda zorlanması çocuklar için ciddi stres etkenleridir. Yargı ve velayet sürecinin bir savaşa dönüştüğü böyle durumlarda çocuklar için uzun vadede birçok gelişimsel problemin görülmesi muhtemeldir.

Sonuç olarak yargı süreci boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini hem psikososyal düzeyde hem de hukuki ve kurumsal boyutlarda derinleştirebilen bir unsurdur. Sürecin çocuğun üstün yararını merkeze alacak biçimde yürütülmesi olumsuz etkilerin azaltılması açısından kritik öneme sahiptir.

DESTEK MEKANİZMALARI VE MÜDAHALE YOLLARI

Boşanma ve velayet süreçlerinde çocuğun üstün yararını korumak yalnızca hukuki bir gereklilik değil aynı zamanda sosyal politika açısından da öncelikli bir hedef olmalıdır. Bu bağlamda yargı sürecinin çocuğun psikososyal gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirecek destek mekanizmalarının oluşturulması, uygulanması ve sürdürülebilir hale getirilmesi kritik önem taşımaktadır.

Türkiye'de Aile Mahkemeleri bünyesinde görev yapan psikolog, pedagoğ veya sosyal hizmet uzmanları aracılığıyla yürütülen SİR uygulaması, çocuğun durumu hakkında mahkemeye önemli veriler sunmaktadır. Ancak mevcut sistemde dava yükünün fazlalığı ve raporların çoğu zaman tek seferlik gözleme dayanması, çocuğun

24. Taşatan, "Velayetin Değiştirilmesi", s. 387-406.

25. Torun, *Ebeveyn Yabancılaşma Sendromu*, s. 47-60.

güncel durumunun bütüncül bir şekilde değerlendirilememesi riskini doğurmaktadır. Bu nedenle SİR'lerin çoklu gözlem, ev ziyareti, okul değerlendirmesi ve geniş aile görüşmeleriyle desteklenmesi; raporların karar öncesinde güncellenmesi ve dava süresince çocuğun gelişiminin düzenli olarak takip edilmesi gerekmektedir.

Hukuki anlamda “çocuk dostu adalet” ilkelerinin yaygınlaştırılması ve dava süreçlerinin mümkün olan en kısa sürede tamamlanması büyük önem taşımaktadır. Çocuğun ifadesinin uzman eşliğinde, güvenli ve tarafsız ortamlarda alınması, yargı sürecinde çocukların tekrar tekrar dinlenmesinin önlenmesi ve bazı ülkelerde olduğu gibi bağımsız bir dava kayyumu atanarak çocuğun çıkarlarının doğrudan temsil edilmesi uygulamanın güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte boşanma ve velayet davalarının başında ebeveynlere çatışmasız ebeveynlik, ortak karar alma ve çocuk odaklı iletişim becerileri kazandırmaya yönelik rehberlik programlarının sunulması, ebeveynler arası gerilimi azaltarak çocuğun uyumunu destekleyebilir.

Uluslararası örnekler incelendiğinde bu alanda yol gösterici uygulamalara rastlanmaktadır. Bazı Avrupa ve Kuzey Amerika örneklerinde boşanma ve velayet süreçlerinde “aile ara buluculuğu” yaygın olarak uygulanmakta, velayet davalarına başlanmadan önce ebeveynlere zorunlu ara buluculuk ve eğitim programlarına katılım şartı getirilmektedir. SİR'ler yalnızca kısa görüşmelere değil çok boyutlu yaşam alanı değerlendirmelerine dayandırılarak ev ve okul gözlemleri, akran ilişkileri ve sosyal çevre analizleriyle desteklenmektedir. Ayrıca bazı ülkelerde velayet davaları için üst süre sınırı belirlenmekte, böylece çocuğun belirsizlik ortamından kısa sürede çıkması sağlanmaktadır.

Türkiye’de de bu iyi uygulamalardan yararlanılarak uzman kapasitesinin artırılması, SİR'lerin kapsamının genişletilmesi, dava sürelerinin kısaltılması ve çocuk dostu adalet sisteminin ülke genelinde standart hale getirilmesi mümkündür. Bu tür reformlar boşanma ve velayet süreçlerinde çocuğun yalnızca hukuki değil aynı zamanda psikolojik, sosyal ve duygusal açılardan da korunmasına katkı sağlayarak sağlıklı gelişimini güvence altına alacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Boşanma ve velayet süreçleri yalnızca ebeveynler arasındaki hukuki bir ayrılığı değil aynı zamanda çocukların yaşam koşullarını, duygusal güvenliklerini ve gelişimsel ihtiyaçlarını doğrudan etkileyen önemli bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Bu analizde de ortaya koyulduğu üzere dava süreçlerinde yaşananlar, sosyal inceleme raporlarının kapsamı ve ebeveynler arası çatışmaların çocuklara aktarılma biçimi çocuğun üstün yararı ilkesinin pratikte tam anla-

Yargı süreci boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini hem psikososyal düzeyde hem de hukuki ve kurumsal boyutlarda derinleştirebilen bir unsurdur.

mıyla karşılık bulmasını güçleştirmektedir. Bu durum yalnızca mikro ölçekte ailelerin değil toplumsal düzeyde gelecek kuşakların psikososyal sağlığını da yakından ilgilendiren bir meseledir. Dolayısıyla velayet kararlarının salt hukuki normlarla sınırlı kalmadan, çocukların gelişimsel özellikleri, duygusal ihtiyaçları ve uzun vadeli uyum kapasitelerini gözeterek bütüncül bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Bu noktada hukuk, psikoloji, sosyal hizmet ve eğitim gibi farklı disiplinlerin iş birliği içinde çalışması, sürecin daha etkin ve çocuk merkezli yönetilmesini sağlayacaktır. Sürecin çocuklar üzerindeki negatif etkilerini en aza indirebilmek için mevcut uygulamaların ötesine geçen, önleyici ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmelidir.

Öncelikle dava sürecine girmeden önce ebeveynlere yönelik zorunlu bilgilendirme oturumları ve psikoeğitim programlarının hayata geçirilmesi, çatışma düzeyini azaltarak sürecin çocuk merkezli yürütülmesine katkı sağlayacaktır. Çocukların görüşlerini özgürce ifade edebilecekleri, uzman eşliğinde ve güvenli ortamlarda yapılan mülakatların yaygınlaştırılması, onların karar mekanizmalarında aktif bir özne olarak yer almasını mümkün kılacaktır. Bunun yanında velayet kararlarının uzun vadeli etkilerini izleyebilecek, bilimsel veri üreten bir ulusal izleme sistemi kurulması hem hukuki hem de sosyal politikaların kanıta dayalı biçimde geliştirilmesini sağlayacaktır.

Son dönemde Türkiye gündeminde yer alan Aile Rehberi Sistemi bu amaçlara hizmet edebilecek önemli bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu sistem; ailelere psikososyal, hukuki ve eğitsel konularda rehberlik sunma, ebeveynlik becerilerini destekleme ve aile içi çatışmaların erken dönemde yönetilmesini hedefleyen bir sosyal politika modelidir. Özellikle danışmanlık, yönlendirme ve izleme mekanizmaları sayesinde ailelerin ihtiyaç duydukları alanlarda bütüncül destek alabilmelerine imkan tanımaktadır. Doğru şekilde yapılandırıldığında bu sistem yalnızca aile inşası ve evlilik süreçlerinde değil boşanma sonrasında ve hatta dava sürecinden de önce ailelere rehberlik ederek çatışma yönetimi, ebeveynlik becerileri ve çocuk odaklı yaklaşım konularında yönlendirme sağlayabilir. Böylece hukuki süreçlerin neden olduğu belirsizlik ve stres azaltılarak çocukların psikososyal uyumu etkin şekilde desteklenebilir.

Sonuç olarak boşanma ve velayet süreçlerinde çocuğun üstün yararını merkeze alan, disiplinler arası iş birliğine ve kanıta dayalı sürdürülebilir bir sistemin inşası zorunludur. Bu yaklaşım yalnızca boşanmış bireylerin veya aile kurumunun değil toplumun bütününe geleceğine yatırım anlamına gelmektedir.

SÜMEYYE ÖZDEMİR

2019'da Boğaziçi Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programını onur derecesiyle tamamlamıştır. Ardından Boğaziçi Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık lisans bilimsel hazırlık programını tamamlamış ve 2023'te kanser tedavisi gören çocukların ebeveynlerinin deneyimlerini incelediği teziyle Boğaziçi Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık yüksek lisans programından onur derecesiyle mezun olmuştur. Yüksek lisans döneminde Boğaziçi Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Merkezinde (BÜREM) üniversite öğrencilerine bireysel ve grup danışmanlığı hizmeti vermiştir. Mesleki yetkinliğini geliştirmek için eğitim ve psikolojik danışmanlık alanında ulusal ve uluslararası birçok eğitim ve konferansa katılmıştır. Bu alanlarda uluslararası akreditasyonu geçerli eğitimlerini sürdürmektedir. Tam burslu olarak kabul aldığı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık doktora programında akademik eğitimine devam etmektedir. Dezavantajlı grupların ruh sağlığı, bu grupların bireysel ve grup danışma süreçleri özel ilgi alanlarıdır.

Hukuki, Psikososyal ve Toplumsal Boyutlarıyla Boşanma ve Velayet Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Sümeyye Özdemir

Bu analizde Türkiye’de son yıllarda artış gösteren boşanma olgusu ve bu olgunun çocuklar üzerindeki etkileri hukuki, psikososyal ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmaktadır. TÜİK ve Adalet Bakanlığı verilerinden hareketle boşanma oranlarının artışı, velayetin çoğunlukla anneye verilmesi ve çekişmeli davaların çocuk üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bu çalışmada çocuğun üstün yararı ilkesinin yasal dayanakları aktarılırken uygulamada uzman desteği, sosyal inceleme raporlarının kapsamı ve dava sürelerinin uzunluğu gibi sorunlara da dikkat çekilmektedir. Ayrıca uluslararası örneklerden hareketle ortak velayet, dava kayyumu atanması ve aile ara buluculuğu gibi uygulamaların Türkiye sistemindeki yeri incelenmektedir.

Çalışmada aynı zamanda boşanma ve velayet sürecinin çocukların psikososyal gelişimi üzerindeki etkilerine de değinilmektedir. Bu kapsamda ebeveyn yabancılaşması, uzun yargı süreçlerinin meydana getirdiği belirsizlik, gelişimsel dönemlere göre farklılaşan tepkiler ve destek mekanizmalarının yetersizliği tartışmaya açılırken Aile Rehberi Sistemi gibi yeni sosyal politika araçlarının süreçte kullanılmasının potansiyel katkılarına da yer verilmektedir. Analiz çocuğun üstün yararı ilkesinin yalnızca teorik bir kavram olarak değil hukuki, psikososyal ve kurumsal boyutlarıyla birlikte ele alınması gerektiği temel argümanını savunmaktadır.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN

www.setav.org